

Yayın Geliş Tarihi/The Arrival Date 11.11.2016

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date 31.11.2016

Mesut KINACI*

Kral I. Prusias'ın Yayılmacı Politikası

King I. Prusias's Expansionist Policy

ÖZET

Küçük Asya'nın kuzey batısında yer alan Bithynia Bölgesi'nin adı Trakya menşeli Bithyn kavminden gelmektedir. Doğuda Paphlagonialılar, Mariandymler ve Epiktetonlar; batıda Propontis (Marmara); kuzeyde Pontos Euxeinos (Karadeniz); güneyde ise Mysia ve Phrygia Epiktetos arasında yer alan coğrafyaya konuşlanmış olan Bithynler, kendi kavimlerinden olan bir kral soyu tarafından yönetilmiştir. MÖ 326 yılında yönetimi seleflerinden devralan Zipoites MÖ 297 yılında krallığını ilan ettikten sonra Bithynia Krallığı'nın resmi kurucusu sayılmıştır. MÖ yak. 230 yılında krallığın başına geçen I. Prusias, atalarından devraldığı bu küçük krallığın sınırlarını genişletmek amacıyla yayılmacı bir politika izlemiştir. I. Prusias krallığının ilk yıllarında söz konusu politikasını hayata geçirebilmek amacıyla ittifaklar yapmış ve krallığının sınırlarını genişletmek amacıyla her fırsatı değerlendirmiştir. Bu amaç doğrultusunda komşu kentler ve krallıklara karşı savaşmıştır. Öncelikle Byzantionlulara karşı Rhodos ile birlikte daha sonra Birinci ve İkinci Makedonya Savaşı'nda Roma, Pergamon ve mütteliklerine karşı Makedonya kralı V. Philippos'un saflarında savaşa müdahil olmuştur. Roma tarafından vadedilen mevcut sınırlarının korunması şartıyla Magnesia Muharebesi'nde tarafsız kalmış olmasına rağmen Apameia Anlaşması nedeniyle çıkarlarının çakıştığı Pergamon Krallığı'na karşı savaşmıştır. Bu savaşta yenilmesi üzerine krallığın sınırlarını kuzeydoğu istikametinde genişletmeye çalışmıştır. Bu çalışmada I. Prusias'ın yayılmacı politikası, antik yazarların eserleri, arkeolojik materyaller, numismatik buluntular ve epigrafik belgeler ışığında kronolojik olarak analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: I. Prusias, Bithynia, Pergamon, Roma, Yayılım.

ABSTRACT

The name of the Bithynian Region which is located in the north-west of Asia Minor, comes from the name of Thracian in origin, Bithyn Tribe. The Bithyns spread to the Paphlagonians, Mariandyn and Epikteton in the East; the Propontis (Marmara) in the West; the Pontos Euxeinos (Black Sea) to the north; Mysia and Phrygia Epictetus to the south and was ruled by a king of their own race. Zipoites, inherited the kingdom in 326 BC and declared himself king in 297 BC and he has been recognized as the official founder of the Kingdom of Bithynia. Around 230 BC Prusias I became king, and in order to expand the boundaries of this small kingdom, inherited from his ancestors, he followed an expansionist policy. In the first years of I. Prusias's reign in order to implement it's stated policy he made alliances and with the aim of expanding the boundaries of the kingdom he weighed every opportunity. To this aim, he fought against the neighboring cities and kingdoms. Firstly, with Rhodos against Byzantion; then in the First and Second Macedonian War against Rome, and with the Pergamon Kingdom and its allies, was involved in the war with Philip V of Macedonia. With the condition of maintaining the current boundaries promised by Rome

* Yazışılan Yazar/Correspondence Author Arş. Gör. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. mesut.kinaci@erdogan.edu.tr

Bithynia was neutral in the Battle of Magnesia due to the conflict of interests in the Apameia Agreement he fought against the Kingdom of Pergamon. After defeat in this war he tried to expand the boundaries of his kingdom in a northeast direction. In this study, Prusias I's expansionist policy, is analyzed chronologically employing the works of ancient authors, archaeological material, numismatic finds and epigraphic documents.

Keywords: I. Prusias, Bithynia, Pergamon, Rome, Expansionism.

Küçük Asya'nın kuzeybatısında yer alan Bithynia Bölgesi adını Trakya'daki İskit baskısından kaçarak Küçük Asya'ya gelmiş Trak kavmi olan Bithynlerden almıştır¹. Bölgenin sınırlarını doğuda Paphlagonialılar, Mariandyenler ve Epiktetonlar²; batıda Propontis (Marmara); kuzeyde Pontos Eukseinos (Karadeniz); güneyde ise Mysia ve Phrygia Epiktetos oluşturmaktaydı³. Bölgede yaşayan halk yerel krallar tarafından yönetilmişti. Herakleia Pontikeli Memnon, *Herakleia Üzerine* adını taşıyan tarih kitabında Bithynia Bölgesi'ne hükmeden kral soyunu Dydalsos'a değin geriye götürür⁴. Dydalsos'un MÖ yak. 435 yılında ölmesinin ardından hâkimiyet, 76 yıl yaşamış olan Boteiras (MÖ yak. 452-376)'a, ondan sonra ise oğlu Bas'a (MÖ yak. 377/6-326) geçmiştir. Bas, Büyük İskender'in söz konusu bölgeyi ele geçirmekle görevlendirdiği komutanı Kalas'ı MÖ 327 yılında yenilgiye uğratmış, böylelikle hâkim olduğu bölgeleri Makedonlara karşı korumuştur⁵. 51 yıl hüküm süren Bas'ın MÖ 326 yılında ölmesinin üzerine yerine oğlu Zipoitos geçmiştir⁶. MÖ 297 yılında krallığını ilan eden Zipoitos, Bithynia Krallığı'nın resmi kurucusu sayılmış, onun krallığını ilan ettiği bu tarih ise yerel Bithynia *aera*'sının başlangıcı kabul edilmiştir⁷. Zipoitos'un MÖ 296 yılında ölmesinin ardından yerine en büyük oğlu I. Nikomedes (MÖ 296-255) geçmiştir⁸. I. Nikomedes'in belki de en önemli faaliyeti, kendisine karşı isyan eden ve Bithynia tahtını ele geçirmek isteyen kardeşi Ziaelas'a karşı kullanmak amacıyla Galatları MÖ 278 yılında Küçük Asya topraklarına geçirmesi olmuştur⁹. Zira tüm Hellas'ı yağmalayarak Byzantion sınırlarına kadar ulaşan Galat kavimleri Küçük Asya topraklarına ayak bastıkları andan itibaren söz konusu coğrafyanın güçler dengesi üzerinde çoğu zaman belirleyici unsur olarak görülmüş, Küçük Asya siyasi tarihindeki kırılma noktalarında etkin rol üstlenmişlerdir. I. Nikomedes zamanına kadarki süreçte Bithynia Krallığı'nın sadece sınırlarını korumaya yönelik yerel politikalar uyguladığı ve yerel küçük bir krallık olarak kaldığı görülmektedir. I. Nikomedes'in MÖ 255 yılında ölmesiyle¹⁰ krallık I. Nikomedes'in ilk eşi Konsignis'ten olma en büyük oğlu Ziaelas ve ikinci eşi Etazeta arasındaki taht mücadelelerine sahne olmuştur. Nitekim Ziaelas MÖ 254 yılında Bithynia tahtına çıkmış ve sınırları genişletmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur.

¹ Hdt. VII. 75; Ksen. *Anab.* VII. 2. 22; Plin. *nat.* V. 145.

² Söz konusu sınırları Parthenios (Bartın) ya da Billaios (Filyos) nehirleri oluşturur.

³ Skylaks 92; Strab. XII. 4. 1.

⁴ Memnon XX. 1-2; ayrıca bk. Strab. XII. 4. 2.

⁵ Memnon XX. 1-2.

⁶ Memnon XX. 3; Dion. Hal. *fr.* 5.

⁷ Dion. Hal. *fr.* 5; ayrıca bk. Heinen 2006⁹, 425.

⁸ Memnon XX. 3; ayrıca bk. Heinen 2006⁹, 425.

⁹ Polyb. I. 6. 5; Liv. XXXVIII. 16. 3-7; Strab. IV. 1. 13; XII. 5. 1; XIII. 1. 27; Memnon XX. 3; Paus. I. 41. 5; VII. 6. 8-9; X. 15. 2; 23. 14; Pomp. Trog. *prolog.* 25; Iust. XXXII. 3. 6; ayrıca bk. Arslan 2000, 72 vdd.

¹⁰ Plin *nat.* VIII. 64. 157; Memnon XXII. 1.

Bununla birlikte MÖ 230/229 yılında Galatlar tarafından öldürülmüştür¹¹.

I. Prusias

Ziaelas'ın öldürülmesinin ardından Bithynia Krallığı'nın başına I. Prusias (MÖ 230/229-182) geçmiştir. I. Prusias, uzlaşmacı ve krallığın sınırlarını korumaya yönelik yöresel politikalar benimseyen seleflerinin aksine çağdaşı olan diğer krallar gibi ülkesinin sınırlarını genişletmeye yönelik sonsuz ihtirasa, söz konusu politikayı gerçekleştirmek için büyük bir hırs ve azme sahip görünür. Kendi zamanında darp edilmiş sikkeler üzerinde ise kibar, narin ve akil olarak tasvir edilmiştir¹². I. Prusias, MÖ 227/6 yılında meydana gelen yıkıcı depremde büyük hasara

uğramış olan Rhodos'a hayırhâh rolüyle diğer Hellenistik krallar gibi yardım etmiştir¹³. I. Prusias'ın bu vesileyle Rhodoslularla kurmuş olduğu iletişim, MÖ 220 yılında Byzantionlular ile yaptıkları savaşın öncesinde Rhodosluların yardım talebinde bulunması üzerine ittifaka dönüşmüştür.

Traklara ve Galatlara ödedikleri *tributum* nedeniyle ekonomik açıdan zor duruma düşmüş olan Byzantionluların İstanbul Boğazı'ndan geçen gemilerden vergi almaya başlamaları Rhodoslular ile Byzantionlular arasında anlaşmazlığa neden olmuş, böylece Rhodosluların Karadeniz'le olan ticari bağları sekteye uğramıştır¹⁴. Topraklarını genişletme konusunda oldukça istekli olan I. Prusias, kendisini onurlandırmak için kente heykelini dikmeye karar veren Byzantion meclisinin bu kararı uygulamada gecikmesi, daha sonra ise bu kararın unutulması; kendisinin Bithynia tahtına çıkmasına istinaden kutlanan *Soteria* (= Σωτήρια) festivalini umursamamış olan Byzantionluların, I. Attalos tarafından Athena için düzenlenen şenliklerin kurban törenine katılmış olmaları nedeniyle Byzantionlulara içerlemiştir. Bu nedenle Rhodoslular tarafından Byzantionlulara karşı savaşmaya kolaylıkla ikna edilmiştir¹⁵. Byzantionlular ise I. Prusias'ın bu saldırılarına karşı Makedonya'da bulunan Tiboites¹⁶'i yardıma çağırmışlardır¹⁷. I. Prusias'ın üvey amcası olan ve Bithynia Krallığı'nın tahtında gözü olan Tiboites'in çağırılması bile I. Prusias'ı saldırgan tavrından vazgeçirmemiştir. Zaman

¹¹ Ath. *Deip.* II. 58c-q; *FGrHist* 81 F 50 'Phylarkhos'; Pomp. Trog. *prolog.* 27;

¹² *BMC Pontus* 209 n° 1-9 lev. XXXVII/1-7; Magie 1950, 313; Mørkholm 2000, 143 n° 417.

¹³ Polyb. V. 90. 1.

¹⁴ Rhodoslular ile Byzantionlular arasındaki savaşın detaylı tasviri için bk. Polyb. IV. 37. 8-52. 9; ayrıca bk. Arslan 2010, 251-269.

¹⁵ Polyb. IV. 49. 1-4; ayrıca bk. Walbank 1957, 502-503.

¹⁶ Tiboites'in, I. Nikomedes'in ikinci eşi Etazeta'dan olan oğlu olduğu düşünülmektedir. I. Nikomedes'in ilk eşinden olan oğlu -I. Prusias'ın babası- Ziaelas'ın Bithynia tahtını ele geçirmesinden sonra Makedonya'ya kaçtığı/sürgün edildiği varsayılmaktadır. Modern araştırmacılar Tiboites adının Polybios tarafından yanlış yazıldığını ve muhtemelen Zipoites olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Magie 1950, 1196 dn. 36; Walbank 1957, 504).

¹⁷ Polyb. IV. 50. 1.

kaybetmeden yayılmacı emellerini hayata geçirmeye çalışan I. Prusias, Byzantionluların büyük miktarda para vererek aldıkları ve “*kutsal yer*” olarak addettikleri *Hieron* (= *Ἱερόν*)’u¹⁸ ele geçirmiş daha sonra Byzantionluların uzun bir süredir sahip oldukları Mysia’nın bir kısmını ve Küçük Asya’daki topraklarını işgal etmiştir¹⁹. Tiboites’in kendi kuvvetleriyle birlikte gelirken yolda ölmesi/öldürülmesi? Byzantionlular açısından büyük bir talihsizlik olmuştur²⁰. I. Prusias’ın, Trakları geleneksel düşmanları olan Byzantionlulara saldırmaya teşvik etmesi Byzantionluları batıda oyalarken, Bithynia kralı da tüm gücüyle Byzantionluların Küçük Asya’daki topraklarına saldırmıştır²¹. Genel olarak savaşın Byzantionlular açısından kötüye gittiği süreçte, Byzantionlular ve I. Prusias muharebeye başlayacakken Doğu Trakya’daki Tylis/Tyle merkezli Galatların önderi olan Kavaros cesur bir şekilde araya girerek savaşı durdurmayı başarmıştır²². Kavaros’un çabaları ve öğütleri sonucunda Byzantionlular ve I. Prusias arasındaki savaş sona ermiştir. Buna göre: I. Prusias Byzantionlulardan aldığı toprakları geri vermiş ve yağma ettiği malları iade etmiştir²³. I. Prusias MÖ 216 yılında Arisba’yı ve Abydos’un arazilerini işgal eden Galatları büyük bir hezimete uğratmış, onların kamplarındaki kadın ve çocukların neredeyse tamamını öldürtmüş, böylelikle Hellespontos’taki kentleri barbar olarak addedilen Galatlara karşı korumuştur²⁴.

MÖ 221 yılında Antigonos Dason’un ardından Makedonya’nın başına geçen on yedi yaşındaki V. Philippos²⁵, Akhaia Birliği’nin yardım talebini kabul ederek Aitolialılara karşı sefer düzenlemiştir²⁶ ve yayılmacı politikası ekseninde Hellas üzerinde fetihler yapmaya girişmiştir. Pharoslu Demetrios’un görüşlerinden de etkilenen V. Philippos, Roma karşıtı bir politika izleyerek Illyria’nın bazı kısımlarını işgal etmiş²⁷ ve Roma’ya karşı savaşan Kartacalı Hannibal ile ittifak kurmuştur²⁸. Romalılar ise V. Philippos’un bu girişimlerine karşı MÖ 212 yılında Aitolialılarla ve Pergamon kralı I. Attalos (MÖ

¹⁸ Argo Gemicileri’nin lideri Iason’un Kolkhis’ten dönerken burada on iki tanrı için kurban kesmesiyle birlikte Hieron’un kutsiyet kazandığı tasavvur edilmektedir (Polyb. IV. 39. 6). Hieron aynı zamanda stratejik konumu nedeniyle Byzantionlular açısından büyük bir öneme haizdi. Bu sayede Byzantionlular hem Karadeniz’e giriş-çıkışı, köle ticaretini ve balıkçılığı kontrol edebiliyor hem de tüccarları buraya konuşlanabilecek soygunculardan koruyabiliyorlardı (Polyb. IV. 50. 2-3).

¹⁹ Polyb. IV. 50. 2-4.

²⁰ Polyb. IV. 51. 7-8.

²¹ Polyb. IV. 51. 8-10.

²² Polyb. IV. 52. 1-2; VIII. 22. 1-3 ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika* sv. Τύλις=Tylis. Polybios (VIII. 22. 1-3), Pontos’a yelken açan tacirlerin güvenli seyahat edebilmeleri için büyük çaba sarf eden Kavaros’u birçok açıdan iyi ve erdemli bir insan olarak överken, Khalkedonlu Sostratos’un onu kötülediğini belirtmektedir (Ayrıca bk. Athen. *Deip.* VI. 252d).

²³ Anlaşma metni için bk. Polyb. IV. 52. 6-9.

²⁴ Polyb. V. 111. 1-7.

²⁵ Polyb. II. 70. 6-8; 71. 6; IV.87. 6-8; XXXIX. 8. 5-6; Liv. XL. 56. 4; Plut. *Kleom.* XXX. 3-4; Paus. VII. 7. 5; Iust. XXVIII. 4. 16-XXIX. 1. 2; ayrıca bk. Errington 2006⁷a, 94.

²⁶ Polyb. I. 1. 5; 3. 1-6; II. 37. 1-11; III. 1. 1-11; IV. 1. 3; 22. 2-26. 8; Plut. *Arat.* XLVII. 6; Iust. XXIX. 10-11.

²⁷ Polyb. V. 108. 1-9; ayrıca bk. Errington 2006⁷a, 94-95.

²⁸ Polyb. VII. 9. 1-17; Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 2. 1; Liv. XXIII. 33. 1-34. 9; Sil. *Pun.* XV. 289-290; Florus *epit.* I. 23. 4; App. *Mak.* 1; Iust. XXIX. 4. 2-3; ayrıca bk. Eckstein 2002, 271; Walbank 2006⁹, 474-475.

241-197) ile ittifak yapmıştır²⁹. I. Attalos önceleri askeri yardımda bulunduğu bu ittifaka daha sonraları bizzat katılmış ve Hellas'ta V. Philippos ile müttefiklerinin faaliyetlerine karşı girişimlerde bulunmuştur. Söz konusu girişimler neticesinde Aitolialılar tarafından ele geçirilen Aigina Adası'nı otuz *talanta* karşılığında satın alarak Ege'de stratejik bir deniz üssü elde etmiş ve MÖ 209 yılında Aitolia Birliği'nin *strategos*'u seçilmiştir³⁰. I. Attalos'un Hellas'taki etkili girişimlerini önlemek isteyen V. Philippos ise evlilik yoluyla akrabalık bağı da bulunan müttefiki Bithynia kralı I. Prusias'ı³¹ Pergamon Krallığı'nın topraklarına saldırması için teşvik etmiştir. I. Prusias'ın Pergamon Krallığı'nın topraklarına yaptığı saldırılar, I. Attalos'un Hellas'taki tüm girişimlerini sekteye uğratmış ve kralın hızlı bir şekilde kendi krallığına dönmesine neden olmuştur³². Byzantionlu Stephanos (*Ethnika* sv. βοός κεφαλαί =Boos Kephalai), Kyreneli Eratosthenes'in (*FGrHist* 745 F5 'Eratosthenes') *Galatika*'sından alıntıladığı bilgilere istinaden I. Prusias'ın Boos Kephalai adlı mevkiye I. Attalos'a karşı savaştığını aktarmıştır³³. Roma'nın tüm gücünü Kartacalı Hannibal'e karşı yürüttüğü savaşa kaydırmak istemesi, I. Attalos'un Hellas'ı terk edip Küçük Asya'ya geçmesi ve V. Philippos'un Aitolialılar ile anlaşması neticesinde I. Makedonya Savaşı olarak adlandırılan bu mücadeleler MÖ 205 yılında Romalılar ile V. Philippos arasında yapılan Phoinike anlaşmasıyla son bulmuştur³⁴. Söz konusu anlaşmada I. Prusias'ın da adının geçmesi, onun V. Philippos tarafında savaşa müdahil olduğunu kanıtlar niteliktedir³⁵.

Mısır'da Ptolemaios IV Philopator'un (MÖ 222-205) otuz beş yaşında beklenmedik bir şekilde ölümünden sonra³⁶ yerine altı yaşındaki oğlu Ptolemaios V Epiphanes (MÖ 204-180) geçmiştir³⁷. Yeni kralın çocuk yaşta olması bir otorite boşluğu yaratmış, böylece Ptolemaios IV Philopator'un hüküm sürdüğü son yıllarda Mısır'da baş gösteren isyanlar, Ptolemaios V Epiphanes'in tahta çıkışıyla artarak devam etmiştir. Ptolemaios Krallığı'nın içinde bulunduğu mevcut siyasi durum, söz konusu krallıkla uzun süre boyunca muhtelif savaşlar yapan Seleukos Krallığı açısından fırsat oluşturmuştur. Benzer şekilde V. Philippos da yayılmacı emelleri doğrultusunda Ptolemaiosların denizasını topraklarını ele geçirmek için oluşan uygun durumdan yararlanmaya

²⁹ *IG IX²* 1. 241; Polyb. XXI. 20. 3; XXII. 8. 10; Liv. XXVI. 24. 1-16; XXXVII. 53. 7-8; Sil. *Pun.* XV. 286-290; Pomp. *Trog. prolog.* 29=Iust. XXIX. 4. 5; Iulian. *Caes.* 324 B.; ayrıca bk. Hansen 1995, 42; Bagnall-Derow 2004, 68.

³⁰ *OGIS* 281 = *I.v.Perg.* 47; Polyb. XXII. 8. 10; ayrıca bk. Hansen 1947, 46-47.

³¹ Polybios (XV. 22. 1-2) tarafından kullanılan evlilik vasıtasıyla akraba anlamına gelen κηδεστής kelimesi tartışma konusu olmuştur. Buna göre bazı araştırmacılar V. Philippos'un kızı Apamea ile I. Prusias'ın evlendiğini; bazıları da I. Prusias'ın oğlu II. Prusias'ın (MÖ 182-149) evlendiğini ileri sürmüştür. Bu konu hakkındaki tartışmalar için bk. Wilhelm 1908, 79-80; Carney 2000, 187.

³² Liv. XXVIII. 7. 1-13; Cass. Dio. XVII. *fr.* 57. 57-58; ayrıca bk. Holleaux 1930a, 131; Magie 1950, 13; Ma 2013, 53.

³³ Ayrıca bk. Hansen 1947, 49.

³⁴ Polyb. XVIII. 1. 14; Sall. *Hist.* IV. 67. 6; Liv. XXIX. 12. 8-16; XXXI. 1. 8; 31.19; Sil. *Pun.* XV. 317-319; App. *Mak.* 3-4; Pomp. *Trog. prolog.* 29=Iust. XXIX. 4. 11; ayrıca bk. Holleaux 1930a, 135-136.

³⁵ Polyb. XVIII. 4. 7.

³⁶ Polyb. XV. 20. 1-2; 26. 3; 34. 5-6; Liv. XXXII. 33. 4; Strab. XVII. 1. 11; Pomp. *Trog. prolog.* 30=Iust. XXX. 2. 6.

³⁷ Polyb. XV. 25. 3-19; ayrıca bk. Errington 2006⁷b, 251.

çalışmıştır. Bu doğrultuda MÖ 202 yılında V. Philippos ile Antiokhos III Megas, V. Ptolemaios'un denizaşırı topraklarını paylaştıkları bir anlaşma yapmışlardır³⁸. Söz konusu süreçte III. Antiokhos, Koile Syria'nın egemenliğini ele geçirmek için bir dizi savaşlara girerken³⁹, V. Philippos da yayılmacı politikası doğrultusunda Trakya ve Küçük Asya sahilindeki bazı kentleri işgal etmiştir⁴⁰.

Kios'u işgal etmesi Rhodosluların ve Aitolialıların V. Philippos'a karşı tavrı almalarına neden olmuştur⁴¹. Bithynia Kralı I. Prusias, V. Philippos'a destek olmasına rağmen hiçbir kazanım elde etmemiş, aksine Kios'un teritoryumunu terk etmek zorunda kalmıştır. Fakat yine de V. Philippos'a karşı tavrı almamıştır⁴². V. Philippos'un Thasos'u ele geçirmesinin⁴³ ardından MÖ 201 yılında Rhodosluların himayesinde bulunan Andros, Paros ve Kythnos gibi Kyklad Adaları'nı da alması Rhodoslular perspektifinden bardağı taşıran son damla olarak görülmüştür⁴⁴. MÖ 201 yılında V. Philippos'un Khios'u (Sakız Adası) kuşattığı sırada Rhodos, Pergamon ve Byzantionlular'dan oluşan donanma Makedonya Kralı'na karşı iki kez savaşmıştır. Lade önlerinde yapılan ilk savaşı V. Philippos kazanırken, kısa süre sonra yapılan ikinci savaşı müttefikler kazanmıştır⁴⁵. MÖ 201 yılında söz konusu deniz savaşlarının öncesinde mi yoksa sonrasında mı olduğu tam olarak tespit edilemeyen bir zaman diliminde V. Philippos, Pergamon'a saldırmıştır. Zaten doğal olarak müstahkem bir mevkiye bulunan kent rahatlıkla savunulurken, kent surlarının dışında kalan kutsal alanlar V. Philippos'un ordusu tarafından büyük tahribata uğratılmıştır⁴⁶.

V. Philippos'un yayılmacı siyaseti ekseninde gerçekleştirdiği saldırılar, onun Rhodoslular ve I. Attalos tarafından *Senatus*'a şikâyet edilmesine neden olmuştur⁴⁷. Bu durum V. Philippos'u Rhodos Peraia'sına saldırmaktan ve Prinassos'u işgal etmekten alıkoymamıştır⁴⁸. V. Philippos'un II. Kartaca Savaşı sırasında Hannibal ile iletişime geçmiş olmasının, III. Antiokhos ile anlaşarak Ptolemaios topraklarına saldırılar düzenlemesinin, Kyklad ve Hellas üzerindeki yayılmacı emellerinin yanında Rhodoslular ile I. Attalos'un yoğun talepleri Roma'nın V. Philippos'a savaş ilan

³⁸ Polyb. III. 2. 8; XV. 20. 1-8; Diod. XXVIII. 2. 1-4. 1; Liv. XXXI. 14. 5; App. *Mak.* 4. 1; Pomp. Trog. *prolog.* 30; ayrıca bk. Magie 1939, 32-44; Ma 1999, 74 vd.; Eckstein 2005, 228-242; Taylor 2013, 88 vdd.

³⁹ Polyb. XVI. 18. 2; 22a. 1-7; ayrıca bk. Magie 1939, 32-44.

⁴⁰ Polyb. XV. 21. 1-24. 6; XVIII. 3. 12; 4. 5-7; 54. 8-10; Liv. XXXI. 31. 4; XXXII. 21. 22; 33. 16; Strab. XII. 4. 3; App. *Mak.* 4. 1; Suda ml204; ayrıca bk. Magie 1939, 32-44.

⁴¹ Polyb. XV. 23. 1-6.

⁴² Polyb. XV. 23. 9-10.

⁴³ Polyb. XV. 24. 1.

⁴⁴ Liv. XXXI. 15. 8; ayrıca bk. Meadows 1993, 51.

⁴⁵ Polyb. III. 3. 2; XVI. 2. 1-10. 4; 14. 5-15. 8; XVIII. 2. 2; Liv. XXXI. 14. 4; XXXII. 33. 5; XXXIII. 3. 3; Tac. *Ann.* XII. 62; ayrıca bk. Magie 1950 14 dn. 39; Arslan 2010, 279.

⁴⁶ Polyb. XVI. 1. 1-9; XVIII. 6. 2; Diod. XXVIII. 5. 1; Liv. 31. 46. 4; App. *Mak.* 4. 1; Pomp. Trog. *prolog.* 29-30. Söz konusu saldırıyla ilgili kronolojik tartışmalar için ayrıca bk. Hansen 1947, 54-55; Errington 2006⁷b, 253.

⁴⁷ Polyb. XVI. 24. 3; Liv. XXXI. 1. 6-3. 6; XLV. 22. 1; App. *Mak.* 4. 2; Iust. XXX. 3. 5.

⁴⁸ Polyb. XVI. 11. 1-12. 11; Front. *Str.* III. 8. 1; App. *Mak.* 4. 1; Polyain. *Strat.* IV. 18. 1 "Philippos".

etmesine neden olmuştur⁴⁹. İkinci Makedonya Savaşı olarak adlandırılan bu mücadelelerde Atinalılar⁵⁰, Pergamon⁵¹, Rhodos⁵² ve Byzantionlular⁵³, Romalıların saflarında V. Philippos'a karşı savaşmışlardır. Aitolia Birliği tarafsızlığını açıklarken⁵⁴, Akhaia Birliği MÖ 198 yılından sonra Roma saflarına dâhil olmuştur⁵⁵. I. Prusias'ın, II. Makedonya Savaşında da V. Philippos'un Küçük Asya'da gerçekleştirdiği saldırılara destek vererek, kendi krallığının sınırlarını genişletmeye yönelik politika izlediği görülmektedir. V. Philippos ile birlikte gerçekleştirdiği istila hareketiyle Küçük Asya'nın kuzeybatı kesimlerinde bulunan kentleri hâkimiyeti altına almıştır. I. Prusias'ın bu süreçte V. Philippos'tan yardım alarak Kios ve Myrleia kentlerini ele geçirdiği belirtilmektedir⁵⁶. MÖ 198 yılında taraflar arasında yapılan görüşmelerin sonuçsuz kalması⁵⁷ savaşın yeniden başlamasına neden olmuştur. Nitekim MÖ 197 yılında Kynoskephalai'da yapılan savaşta T. Quintus Flamininus'un komuta ettiği Roma ve müttefiklerinden oluşan ordu V. Philippos'u ağır bir yenilgiye uğratmış ve savaşın neticelenmesini sağlamıştır⁵⁸.

III. Antiokhos'un Aitolia Birliği'nin çağrısıyla Hellas'taki kentleri özgür kılmak amacıyla Hellas'a geçmesi, Romalıları tedirgin etmiş, bunun yanında Rhodoslular ile Pergamonluların abartılı söylemleri ve teşvikiyle Roma MÖ 192 yılında III. Antiokhos'a savaş ilan etmiştir⁵⁹. Nitekim Seleukos kralının Hellas'taki ilerleyişini durdurmak isteyen Romalılar MÖ 191 yılında Thermopylai Muharebesi'nde III. Antiokhos'u yenilgiye uğratarak⁶⁰, Küçük Asya'ya kadar takip etmişlerdir⁶¹. MÖ 190 yılına gelindiğinde ise Hellenistik Dünya'nın siyasi tarih seyrini değiştiren, dönemin iki büyük krallığını ve onların müttefiklerini karşı karşıya getiren, Magnesia Muharebesi meydana

⁴⁹ Cic. *Leg. Man.* 14; Liv. XXXI. 7. 1-8. 11; XXXVI. 3. 9; Florus *epit.* I. 23. 4-5; App. *Mak.* 2; Paus. I. 36. 6; Ampel. XLIV. 2; Iust. XXX. 3. 6; Fest. *Brev.* VII. 2; Eutr. IV. 1. 1; Oros. *hist.* IV. 20. 1; Zon. IX. 15. Savaşın nedenleri için ayrıca bk. McDonald-Walbank 1937, 180-207.

⁵⁰ Polyb. XVI. 25. 1-28. 9; Liv. XXXI. 14. 6-15. 11; Florus *epit.* I. 23. 8; Paus. I. 36. 5, VII. 7. 5-7; Zon. IX. 15.

⁵¹ Polyb. XVIII. 41. 1-10; XXI. 20. 2-4; Liv. XXXI. 44. 1-47. 3; Cass. Dio *fr.* LVIII. 4; Zon. IX. 15.

⁵² Liv. XXXIII. 18. 1-22.

⁵³ Tac. *Ann.* XII. 62.

⁵⁴ Polyb. XVI.35. 1-2; Liv. XXXI. 27. 1-32. 5; Zon. IX. 15.

⁵⁵ Polyb. XVIII. 13. 8-10; 16. 1-4; Liv. XXXII. 19. 1-23. 13; XLI. 24 13-14; Plut. *Flam.* V. 4; App. *Mak.* 7; Paus. VII. 8. 1-3; Zon. IX. 16.

⁵⁶ Liv. XXXII. 34. 6; Strab. XII. 4. 3; ayrıca bk. Saprykin 1997, 233; Arslan 2010, 284-285 dn. 1121.

⁵⁷ Diod. XXVIII. 11. 1; Liv. XXXII. 10. 1-12; App. *Mak.* 5; Syr. 30.

⁵⁸ Enn. *Ann.* 333-342; Polyb. XVIII. 20. 2-27. 7; Liv. XXXIII. 6. 8-10. 10; XXXV. 48. 12-13; Strab. IX. 5. 20; Plut. *Flam.* VII. 4-IX. 4; XXIII. 6; Paus. VII. 8. 7; Iust. XXX. 4. 5-16; Oros. *hist.* IV. 20. 5-9; Zon. IX. 16; ; ayrıca bk. Larsen 1936, 342 vdd.

⁵⁹ Polyb. XXI. 31. 7; 13; Liv. XXXV. 32. 2-33. 11; XXXVI. 24. 12; Zon. IX. 19; ayrıca bk. Ma 1999, 94 vdd.; Taylor 2013, 110 vdd.

⁶⁰ Cic. *Sen.* X. 32; Polyb. XXI. 20. 9; Liv. XXXV. 23. 10; 39; 50; XXXVI. 17. 1-19. 12; Val. Max. II. 5. 1; Front. *Str.* II. 4. 4; Plut. *Cato.* XIII. 1-XIV. 2; Florus. *epit.* I. 24. 11-12; App. *Syr.* 12 vdd.; 18-21; Iust. XXXI. 6. 5; Aur. *Vic. de Vir. Ill.* 47. 3; Eutr. IV. 3. 2; Oros. *hist.* IV. 20. 20-21; Zon. IX. 19 g-h; ayrıca bk. Taylor 2013, 123 vdd.

⁶¹ Enn. *Ann.* 377; Diod. XXIX. 5. 1; Liv. XXXVII. 33. 4; 37. 4; App. *Syr.* 24; 29; Iust. XXXVIII. 6. 3; XXXI. 7. 3; Zon. IX. 20 a.

gelmiştir. Bu mücadelenin bir tarafında Kartacalıları ve onların ünlü komutanı Hannibal'i yenmiş⁶², Makedonya kralı V. Philippos'a boyun eğdirmiş⁶³ olan Roma Cumhuriyeti varken; diğer yanda Ptolemaiosları dize getirmiş⁶⁴, Akhaios ve Molon'un isyanlarını bastırdıktan sonra Küçük Asya'dan Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyada nüfuzunu hissettirmiş⁶⁵, Doğu'nun en güçlü krallığı Seleukoslar yer almaktaydı. İki kuvvet Magnesia ad Sipylum'da (Manisa) çarpışmış, bu mücadeleden Roma galip çıkmıştır⁶⁶. Savaş sırasında Rhodos ve Pergamon krallıkları Roma'nın tarafında yer almışlardır. Kappadokia Krallığı ve Galatlar⁶⁷ ise III. Antiokhos'un yanında savaşa katılmıştır. Söz konusu savaşta taraf olma konusu I. Prusias için büyük bir ikilem olmuştur. Zira bir tarafta geleneksel düşmanları Seleukoslar bulunurken, diğer tarafta yayılmacı politikalarında en büyük rakipleri olan Pergamon'un Roma ile ittifak yapması onun taraf seçmesini zorlaştırmıştır. III. Antiokhos, Bithynia kralını kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Livius (XXXVII. 25. 4-7), III. Antiokhos'un I. Prusias'a Romalıların Küçük Asya'ya geldiğini ve buradaki krallıkları yıkacaklarını V. Philippos ve Nabis'ten sonra sıranın kendisine -III. Antiokhos- geldiğini daha sonra ise Prusias'a geleceğini bildiren bir mektup yazdığını iddia etmektedir. Fakat Lucius ve Publius Scipio'nun ikna çabaları ve Roma donanmasının Praetor'u olan Gaius Livius Salinator'un legasyonu sayesinde I. Prusias *amicus populi Romani* (=Roma toplumunun dostu) olarak kendi krallığının sınırlarının korunacağına dair teminat almıştır. Böylece I. Prusias bu muharebede Romalıların etkisiyle tarafsız kalmayı yeğlemiştir⁶⁸.

Magnesia Muharebesi'nden sonra Sardeis'te taraflar arasında bir ön anlaşma yapılmıştır⁶⁹. Antlaşmaya göre; III. Antiokhos, Toros Dağları'nın batısındaki tüm topraklarından vazgeçerek, geri çekilecek ve 15.000 *talanta* savaş tazminatı ödemenin yanı sıra Hannibal'i Roma'ya teslim edecektir⁷⁰. Bu anlaşmanın tamamen geçerli olabilmesi için, sözü edilen anlaşmanın maddelerinin Roma *Senatusunda* görüşülmesi gerekiyordu. Bu sebeple Seleukos elçilerinin yanı sıra Rhodos ve Küçük Asya'nın batısındaki tüm kentler ki bunların bazıları bağımsızlıklarını korumak ya da kazanmak, çıkarlarını gözetmek ve yeniden şekillendirilecek olan Küçük Asya topraklarından pay

⁶² Polyb. XV. 9. 2; XVI. 6; Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 6. 3-4; Liv. XXX. 32. 4-35; XXXVIII. 51. 7-9; Front. *Str.* II. 3. 16; Memnon XXV. 4.

⁶³ Polyb. VIII. 20. 2-27. 7; Liv. XXXIII. 6. 8-10. 10; XXXV. 48. 12-13; Strab. IX. 5. 20; Plut. *Fam.* VII. 4-IX. 4; XIII. 6; Paus. VII. 8. 7; Iust. XXX. 4. 5-6; ayrıca bk. Arslan 2010, 284; Demircioğlu 2011⁵, 313-314.

⁶⁴ Diod. XXX. 2. 1; Liv. XXXIII. 19. 8; App. *Syr.* 1-2; 5; 38; ayrıca bk. Arslan 2010, 286.

⁶⁵ Polyb. XVIII. 50. 3; Liv. XXXIII. 19. 9; 38. 1; 38. 8-41; App. *Syr.* 1-5; ayrıca bk. Arslan 2010, 286.

⁶⁶ Liv. XXXVII. 38. 1-44; XXXVIII. 48. 7-8; 58. 9-10; App. *Syr.* 30-37; Iust. XXXI. 8. 8; ayrıca bk. Arslan 2010, 290. Savaşın detaylı tasviri için bk. Taylor 2013, 135 vdd.

⁶⁷ Liv. XXXVIII. 40. 5; App. *Syr.* 32; Galatların Küçük Asya'ya geçişi için bk. Memnon XIX. 3; ayrıca bk. Arslan 2000, 25. MÖ 278 yılında Küçük Asya'ya ayak basan Galatlar, bu tarihten sonra buldukları coğrafyanın kaderinde önemli rol oynamışlardır.

⁶⁸ Polyb. XXI. 11. 1-13; Liv. XXXVII. 25. 1-14; App. *Syr.* 23; ayrıca bk. Magie 1950, 314.

⁶⁹ Polyb. XXI. 16. 1-17. 12; Diod. XXIX. 10. 1; Liv. XXXVII. 45. 3-21; XXXVIII. 55. 5-7; 59. 1-7; Iust. XXXI. 8. 8; App. *Syr.* 38-39.

⁷⁰ Polyb. XXI. 43; Liv. XXXVIII. 38; Diod. XXXIX. 10; Memnon XXI. 3; App. *Syr.* 38-39; ayrıca bk. Arslan 2010, 290.

kapabilmek için, elçilerini Roma'ya göndermiştir. Gerek muharebeden önce gerekse muharebe sırasında önemli rol oynayan Pergamon kralı II. Eumenes ise müzakerelerde bulunmak üzere bizzat Roma'ya gitmiştir⁷¹. Nitekim MÖ 188 yılına gelindiğinde, Apameia'da (Dinar) M. Vulso önderliğinde yapılan anlaşmayla daha önce belirlenmiş olan barış şartları kesinleşmiştir. Böylece Seleukosların Küçük Asya'daki hâkimiyeti sona ermiştir. Onların Küçük Asya'da sahip oldukları topraklar, savaşın galibi olan Roma'ya kalmasına rağmen, Roma, elde ettiği bu geniş arazilerden tek karış toprak bile almamış, bu yerleri müttefikleri arasında pay etmiş, sadece savaş ganimetleriyle ve kazandığı büyük saygınlıkla yetinmiştir. III. Antiokhos'tan kazanılan yerlerden aslan payını, Roma'nın sadık dostu ve müttefiki II. Eumenes almıştır. Böylelikle Pergamon Krallığı Bithynia sınırlarından, Maiandros (Menderes) nehrine kadar uzanan Phrygia, Lykaonia, Pisidia, Milyas bölgelerini ve Telmessos şehrini kapsamış oluyordu. Roma'nın diğer bir müttefiki olan Rhodos ise Telmessos ve Phaselis hariç Lykia topraklarına sahip olmuştur⁷².

Roma ve müttefiklerinin III. Antiokhos'a karşı yürüttükleri savaşta tarafsız kalması koşuluyla⁷³ Roma tarafından kendisine vaat edilen Phrygia Epiktetos⁷⁴ bölgesini Apameia Antlaşmasıyla Pergamon'a bırakmak zorunda kalan Bithynia, Apameia Antlaşmasıyla kurulan düzene karşı çıkmıştır. Böylelikle Bithynia kralı I. Prusias kaybettiği toprakları tekrar kazanabilmek uğruna II. Eumenes'le savaşmayı göze alırken⁷⁵; I. Prusias'ın Apameia Barışı ile Pergamon'a bırakılması gereken Phrygia Epiktetos topraklarını vermeye yanaşmaması da II. Eumenes'i bu savaşa sürükleyen neden olmuştur⁷⁶.

Savaşın bir cephesinde: Roma'nın desteğine güvenen ve Kyzikos (Balkız) ile ittifak yapan Pergamon Krallığı'nın hükümdarı II. Eumenes bulunurken⁷⁷; diğer yanda Bithynia kralı I. Prusias ve onun müttefikleri yer almıştır. Bithynia kralının müttefikleri arasında Kartacalı komutan Hannibal de bulunmaktaydı. O, Seleukosların yanından Armenia'ya; oradan da Girit'e geçmiş, ardından I. Prusias'a sığınmış⁷⁸ ve Pergamon'a karşı yürüttüğü savaşta krala destek olmuştur⁷⁹. I. Prusias, çok değerli bir müttefik olan

⁷¹ Polyb. XXI. 18. 1-24; Diod. XXIX. 11. 1; Liv. XXXVII. 51-58; XLV. 22. 1-2; Strab. XIII. 4. 2; App. Syr. 39; 44; Iust. XXXI. 8-9.

⁷² Polyb. XXI. 45. 8-9; XXII. 5. 1-10; Liv. XXXVIII. 39; XXXII. 56. 4-5; ayrıca bk. McDonald 1967, 1 vdd.; Baronowski 1991, 452 vdd.

⁷³ Polyb. XXI. 11. 1-13; Liv. XXXVII. 25. 1-14; XXXVIII. 39. 15; App. Syr. 23; ayrıca bk. Hansen 1947, 94 dn. 66.

⁷⁴ Bu bölge Strabon'a (XII. 8. 12) göre; Aizanoi (Çavdarhisar), Kadoi (Gediz civarı), Kotiaieion (Kütahya), Nakoleia (Seyitgazi), Dorylaeion (Eskişehir) ve Midaieion (Karahöyük) şehirlerinden oluşmaktadır; ayrıca bk. Magie 1950, 758-764 dn. 56; Habicht 2006, 3.

⁷⁵ Polyb. III. 3. 8; ayrıca bk. McShane 1964, 160.

⁷⁶ Memnon XXVII. 1; ayrıca bk. McShane 1964, 160; Jones 1998, 419 dn. 3.

⁷⁷ Memnon XXVII; ayrıca bk. Hansen 1947, 93; Niese 1963, 71; McShane 1964, 160.

⁷⁸ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 9. 1-4; Strab. XI. 14. 6; Plut. *Luc.* XXXI. 4-5; XXXII. 4; Iust. XXII. 4. 3-5.

⁷⁹ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 10. 2; Liv. XXXIX. 51. 1; Iust. XXII. 4. 5; Strab. XII. 4. 3; Plut. *Flam.* XX. 4; Cic. *Div.* II. 52; Eutr. IV. 5. 2.

Ortiagon'u da kazanmıştır⁸⁰. Olympos Dağı Savaşı'nda II. Eumenes'in kardeşi II. Attalos Galatları bozguna uğrattıktan sonra diğer Galat kabileleri üzerinde hâkimiyet kuran Ortiagon⁸¹, Pergamon'dan öç alma fırsatını kaçırmayarak, çok istekli bir şekilde I. Prusias'ın tarafında yer almıştır⁸². Daha önce Trakya sahilinde yer alan Ainos (Enez) ve Maroneia (İsmaros) kentleri için Pergamon ile çekişme halinde olan V. Philippos da Pergamon'a karşı yapılan bu ittifaka katılmıştır⁸³. Karadeniz Bölgesi'ne hükmeden Mithradates Hanedanlığı'ndan I. Pharnakes'in de yardımcı birlikler göndererek; II. Eumenes'e karşı oluşturulan bu ittifaka dâhil olduğu anlaşılmaktadır⁸⁴.

II. Eumenes ve ona karşı güçlü bir ittifak oluşturmuş olan I. Prusias arasındaki savaş MÖ yak.186/5 yılında başlamıştır⁸⁵. Sözü edilen savaşın kara ve deniz olmak üzere iki ayrı cephede cereyan ettiği anlaşılmaktadır⁸⁶. Savaşın ilk evrelerinde Pergamon Krallığı'nın üstün olduğu görülmektedir. Bithynia sınırlarında bulunan Lypedron Dağı yakınlarında yapılan savaşta II. Eumenes'in kardeşi II. Attalos'un komuta ettiği birlikler, Bithynia ve müttefiklerinden oluşan orduyu bozguna uğratarak büyük bir zafer kazanmışlardır⁸⁷. Karadaki savaşta yenilgiye uğrayan I. Prusias savaşı denize taşıyarak; donanmasının başına Hannibal'i getirmiştir. II. Eumenes'in komuta ettiği donanmanın,

⁸⁰ Liv. XXXIII. 24. 11; ayrıca bk. Magie 1950, 21.

⁸¹ Polyb. XXII. 21. 1-4; Pomp. Trog. *prolog.* 32.

⁸² OGIS 298; Polyb. XXII. 21; Pomp. Trog. *prolog.* 32.

⁸³ Polyb. XXII. 6. 1; 11. 1-4; XXIII. 1. 4; 3. 1; Liv. XXXIX. 24. 6-7; 27. 1-5; 33. 1-4; 46. 9; ayrıca bk. Gruen 1984, 551.

⁸⁴ Iust. XXXII. 4. 7; ayrıca bk. Walbank 1957, 300; Malay 1992, 64; Arslan 2007, 63. Pergamon Krallığı'na karşı yapılan bu ittifaka katılmak, I. Pharnakes'in tahta geçtikten sonraki ilk siyasi hamlesi olarak görülmektedir. I. Pharnakes'in Bithynia koalisyonuna katılıp-katılmadığı tartışmalı bir konudur. Pompeius Trogus'un, (*Prolog.* XXII. [In Asia bellum ab rege Eumene gestum adversus Gallum Ortiagontem, Pharnacem Ponticum et Pruisan, adiuvante Prusian Hannibale Poeno=Asia'daki savaşta Kartacalı Hannibal'in Prusias'a destek verdiği sırada; Galat Ortiagon, Pontoslu Pharnakes ve Prusias, Eumenes Krallığı'nın karşısında yer aldı.]) savaşla ilgili anlatılarına rağmen; sözü edilen dönemi konu edinmiş antik yazarların I. Pharnakes'ten bahsetmemiş olması ve II. Eumenes'in, I. Prusias'a karşı zaferini kutlayan Telmessos yazıtında: ([ἐπει[δὴ βασι]λεὺς Εὐμένης ὁ σωτήρ καὶ εὐεργέ[της ἡμ]ῶν ἀναδεξάμενος τὸν πόλεμον οὐ μ[ό]νον ὑπ[ε]ρ τῶν ὑφ' αὐτὸν τασσομένων ἀλλὰ καὶ | [τῶν ἄ]λλων τῶν κατοικοῦντων τὴν Ἀσίαν ὑ[π]έρ[ε]στ[η] τῶν κίνδυνον καὶ παρακαλέσας τοὺς | [θεο]ὺς καὶ διαγωνισάμενος πρὸς τὴν Προυσίαν |[κα]ὶ Ὀρτιάγοντα καὶ τοὺς Γαλάτας καὶ τοὺς | [συ]μμάχους αὐτῶν ἐνίκησεν ἐνδόξως καὶ |[κ]αλῶς καὶ ὡς ἡμεῖς εὐχόμεθα τοῖς θεοῖς=Madem ki kurtarıcımız ve hayırhahımız olan kral Eumenes, kendisi tarafından tanzim edilen kişileri aynı zamanda Asia'ya yerleşenleri de savaştan korudu. Tehlikeye son verdi ve tanrılara dua ettikten sonra Prusias'a ve Ortiagon'a, Galatlara ve onların müttefiklerine karşı savaştı ve tıpkı bizim tanrılara yalvardığımız gibi ünlü ve güzel bir zafer elde etti.)). I. Pharnakes'in adının geçmiyor olması tartışmanın sebebi olmuştur. Telmessos'taki yazıt için bk. Segre 1932, 446-452; ayrıca bk. Walbank 1957, 300; Habicht 2006, 325; Thonemann 2013, 35-36; 41.

⁸⁵ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 10. 2; Iust. XXXII. 4. 2. Savaşın tarihlendirilmesi hakkındaki tartışmalar için bk. Dmitriev 2007, 136.

⁸⁶ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 10. 3; 11. 7; Front. *Str.* IV. 7. 10-11; Iust. XXXII. 4. 6-7; ayrıca bk. Hansen 1947, 94; McShane 1964, 160 dn. 38; Malay 1992, 64-65.

⁸⁷ *I.v.Perg.* 65 [=OGIS 298]; ayrıca bk. Hansen 1947, 94; Magie 1950, 764 dn. 59; Walbank 1957, 300.

kendisinininkinden sayıca çok fazla ve daha donanımlı olduğunu fark eden Hannibal, düşmanını alt etmek için kurnazca bir strateji geliştirmiştir. Buna göre: Hannibal, denizdeki çarpışmadan birkaç gün önce askerlerine zehirli yılanlar toplatmış; toplanan çok sayıdaki yılanı ise sepetlere doldurarak gemilere yükletmiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte askerlerine içinde II. Eumenes'in bulunduğu gemiye saldırarak, bu sepetleri onun gemisine atmalarını emretmiştir. II. Eumenes'in mürettebatı ve askerleri ilk başta ne olduğunu anlayamamış ve Bithynialıları aşağılayarak gülmüşlerdir; fakat hemen sonra yılanları fark ederek kaçmaya başlamışlardır. Kaçamayanlar yılanlar tarafından ısırılmış ya da I. Prusias'ın askerleri tarafından esir alınmışlardır. II. Eumenes kaçarak canını kurtarırken; Hannibal, kazanmasının neredeyse imkânsız gibi görüldüğü bu savaştan zaferle ayrılmasını bilmıştır⁸⁸. İlerleyen süreçte savaşın tekrardan karaya taşındığı ve Hannibal'ın, II. Eumenes komutasındaki ordular karşısında üstün geldiği⁸⁹ vurgulansa da; I. Prusias ve II. Eumenes'in Roma *Senatus*'una müracaat etmeleri ve Telmessos'ta (Fethiye) ortaya çıkarılan yazıt, Pergamon'un bu savaştan zaferle ayrıldığı anlamını taşımaktadır⁹⁰. Bu zaferden sonra II. Eumenes'in Soter (Σωτήρ = *Kurtarıcı*) unvanı aldığı görülmektedir⁹¹. Roma'nın meseleye dâhil olmasıyla birlikte savaş, MÖ 184 yılında Pergamon lehine sonuçlanmıştır⁹². Roma, I. Prusias'ın Phrygia Epiktetos üzerinde hak iddia etmeyi bırakması ve Hannibal'i kendilerine teslim etmesi için Titus Quinctius Flaminius'u görevlendirmiştir. Hannibal ihanete uğradığını ve kaçmanın mümkün olmadığını anlayınca, Romalılara teslim edilmektense ölmeyi yeğleyerek intihar etmiştir⁹³. Taraflar arasında yapılan anlaşmaya göre; I. Prusias Phrygia Epiktetos'tan çekilecek; Attalosların ata toprağı olan Tieion, Pergamon'a bırakılacaktır⁹⁴. Strabon'a (XII. 3. 8) göre Tieion, genel olarak çok önemli bir kent olmamasına rağmen, Attaloslar için manevi açıdan oldukça değerliydi. Çünkü hanedanlığın kurucusu olarak addedilen I. Philetairos buralıydı⁹⁵. Ayrıca Apameia Antlaşması uyarınca; Pergamon'un

⁸⁸ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 10; 11; Iust. XXXII. 4; Front. *Str.* IV. 7. 10-11; ayrıca bk. Hansen 1947, 94; McShane 1964, 160 dn. 38; Dawson 1967, 124; Malay 1992, 64-65.

⁸⁹ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 11. 7.

⁹⁰ Eumenes, elçilerin yanında kardeşi Athenaios'u da *Senatus*'a göndermiştir. Athenaios, *Senatus*'ta Makedonya kralı V. Philippos'u, hem I. Prusias'a yardım ettiği için hem de Trakya'da bulunan Ainos ve Maroneia kentlerini işgal ettiği için suçlamıştır. Athenaios kendi lehlerine karar verilmesi için *Senatus*'a 15.000 altın *stateres* değerinde bir taç hediye etmiştir. Polyb. XXII. II. 1-6; XXIII. 1. 4-13; ayrıca bk. Hansen 1947, 95; McShane 1964, 160; Habicht 2006, 325. Sözü edilen yazıt için bk. Segre 1932, 446-452; ayrıca bk. Walbank 1957, 300; Habicht 2006, 325; Thonemann 2013, 35-36; 41.

⁹¹ Robert 1934, 284 n. 1; Magie 1950, 764 dn. 59.

⁹² Polyb. XXII. 20. 8; Strab. XII. 4. 3.

⁹³ Corn. Nep. *Hann.* XXIII. 12. 3; 13. 1; Liv. XXXIX. 50. 10; 51. 12; 56. 7; Plut. *Flam.* XX. 1; XXI. 1-9; App. *Syr.* 11; Paus. VIII. 11. 10-11; Iust. XXXII. 4. 8-12; Eutr. IV. 5. 2; ayrıca bk. Hansen 1947, 95. Plutarkhos'un (*Cato* IX. 1) anlatılarına göre Romalılar, Bithynia'ya biri damla (gut) hastası, diğeri kafası delinmiş, üçüncüsü de aptal olduğu düşünülen üç elçi yollamıştır. Bunun üzerine Marcus Porcius Cato sözü edilen durumla alay ederek "*Romalılar ayağı, başı ve yüreği olmayan elçiler gönderdiler*" demiştir.

⁹⁴ Hansen 1947, 95; McShane 1964, 160; Habicht 2006, 176; Marek, 2010, 296.

⁹⁵ Paus. I. 8. 1; 10. 4; ayrıca bk. Radt 2001, 25. Athenaios (*Deip.* XIII. 577b) Philetairos'un annesinin Boa adlı Paphlagonialı bir *hetaira* ve *auletrides* olduğunu belirtmiştir.

Galatlar üzerinde kurduğu hâkimiyet devam etmiştir⁹⁶. Böylece Pergamon Krallığı'nın sınırları Mithradates Hanedanlığı'nın hâkimiyetinde olan Pontos Bölgesi'ne kadar uzanmıştır⁹⁷.

II. Eumenes'e karşı yaptığı savaşta umduğunu bulamayan Bithynia kralı I. Prusias MÖ 184/183 yılından itibaren yayılmacı politikasını krallığının kuzeydoğu istikametinde uygulamaya girişmiştir. Bu politika doğrultusunda Herekleia Pontike'ye saldırı düzenlemiştir⁹⁸. Öncelikle Herekleia Pontike teritoryumunda bulunan Kieiros'u (Konuralp) daha sonra ise Tiejion kentini ele geçirmiştir. Ardından Herekleia Pontike'yi denizden ve karadan kuşatmıştır, ancak bu sırada I. Prusias'ın merdivene tırmanırken surların üzerinde bulunan mazgallı siperden atılan bir taşla vurulması nedeniyle kuşatma kaldırılmıştır⁹⁹. Memnon'a (XXII. 2) göre I. Prusias ayağına aldığı bu darbeyle topal kalmış ve bu lakapla (ὁ χολός=*topal*) anılarak kısa bir süre sonra -MÖ 182 yılında ölmüştür.

Sonuç olarak yaklaşık 48 yıl boyunca hüküm sürmüş olan I. Prusias, atalarından devraldığı Bithynia Krallığı'nın sınırlarını genişletmek amacıyla girişimlerde bulunmuş, çeşitli ittifaklar kurarak kimi zaman dolaylı olarak kimi zaman da direkt olmak üzere büyük savaşlarda bulunmuştur. Yürüttüğü savaşta Trakları kullanarak Byzantionluları batıda oyalaması ve Byzantionluların doğudaki topraklarını ele geçirmesi I. Prusias'ın savaş stratejisinde hem dolaylı tutum hem de dolaysız tutum metodunu kullanabildiğini, askerlerin sevk ve idaresinde başarılı bir komutan olduğunu göstermektedir. Hırsı, azmi ve çabasıyla krallığının sınırlarını genişletmek amacıyla yayılmacı politika izleyen I. Prusias'ın bu politikasını başarılı bir şekilde hayata geçirdiği söylenebilir. Zira kuruluşundan itibaren Bithynia Krallığı en geniş sınırlarına I. Prusias zamanında ulaşmıştır. Bithynia kralı yalnızca ülkesinin sınırlarını genişletmekle yetinmemiş, aynı zamanda fethettiği kentleri¹⁰⁰ bayındır hale getirmiş ve etkili bir iskân politikası uygulamıştır. Yaşadığı zamanın popüler uygulamalarını benimseyerek kurduğu kentlere kendi adını vermiş ve kapsamlı dini festivaller düzenlemiştir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Ampel. (= Lucius Ampelius, *Liber Memorialis*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lucii Ampelii Liber Memorialis*, (Ed. E. Assmann), Leipzig 1935.

App. Mak. (=Appianos, *Rhomaika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. Trans. H. White,

⁹⁶ Habicht 2006, 328.

⁹⁷ Hansen 1947, 95.

⁹⁸ Memnon XXVII. 1-2. I. Prusias'ın düzenlediği seferin tarihlendirilmesiyle ilgili tartışmalar için bk. Dmitriev 2007, 133 vdd.

⁹⁹ Memnon XXVII. 1-2; ayrıca bk. Dmitriev 2007, 133 vdd.

¹⁰⁰ V. Philippos tarafından harabeye çevrilmiş olan Kios kentini yeniden inşa etmiş ve kendi adına izafeten Prusias olarak adlandırmıştır. Benzer şekilde MÖ 182 yılında Kieros kentini ele geçirdiğinde de kenti Prusias (*ad Hypium* [Üskübü]) olarak adlandırmıştır (Memnon XXVII. 1; XLI. 2; XLVII. 1; ayrıca bk. Magie 1950, 307). Myrleia kentinin tekrardan inşa edilip Apameia olarak adlandırılması da I. Prusias'a atfedilmektedir (Strab. XII. 4. 3; ayrıca bk. Magie 1950, 307; 313; 331; krş. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Ἀπάμεια =Apameia).

-
- The Loeb Classical Library, London, 1962.
- App. Syr. (=Appianos, *Rhomaika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*, Trans. H. White, The Loeb Classical Library, London, 1962.
- Ath. Deip. (=Athenaios, *Deipnosophisticarum Epitome*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Deipnosophists*, Trans. C. B. Gulick, The Loeb Classical Library, London, 1940.
- Aur. Vic. *de Vir. Ill.* (= Aurelius Victor, *De Viris Illustribus Urbis Romae*) Kullanılan Metin: Sextus Aurelius Victor, *De Viris Illustribus Urbis Romae*, (Ed. F. Pichlmary), Leipzig 1911.
- Cass. Dio. (= Cassius Dio, *Rhomaika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*, Trans. E. Carry, The Loeb Classical Library, London, 1914-1927.
- Cic. Div. (= Marcus Tullius Cicero, *De Divitatione ad M. Brutum*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Trans. W. A. Falconer, The Loeb Classical Library, London, 1964.
- Cic. Leg. Man. (= Cicero, *Pro Manilia or Oratio de Imperio Cn. Pompei*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Speech on the Appointment of Gnaeus Pompeius*, Trans. H. G. Hodge, The Loeb Classical Library, London-New York 1927. Marcus Tullius Cicero, *Pompeius'un Yetkisi Hakkında*, çev. Ü. F. Telatar, İstanbul, 2002.
- Cic. Sen. (= Cicero, *De Senectute*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *On Old Age; Divination*, Trans. W. A. Falconer, The Loeb Classical Library, Cambridge, Mass.-London 2001¹³.
- Corn. Nep. *Hann.* (= Cornelius Nepos, *De Viris Illustribus, Hannibal*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Great Generals of Foreign Nation*, Trans. J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London, 1966.
- Diod. (= Diodorus Sicilius, *Bibliotheka Historika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Library of History*, Trans. C. H. Oldfather, The Loeb Classical Library, London, 1957.
- Dion. Hal. fr. (= Dionysios Halikarnassos, *Dinarkhos*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Dionysius of Halikarnassus, *Critical Essays*, Trans. S. Usher, The Loeb Classical Library, Cambridge-Massachusetts- London vol. I 2000²- vol. II. 1985.
- Enn. Ann. (= Ennius, *Annales*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Annals of Q. Ennius*. Edited with Introduction and Commentary by O. Skutsch, Oxford, 1985.
- Eutr. (= Eutropius, *Breviarum ab Urbe Condita*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roma Tarihinin Özeti*, çev. Çiğdem Menzilioğlu, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Fest. Brev. (= Rufius Festus, *The Breviarium of Festus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Breviarium of Festus*, A Critical Edition with Historical Commentary by Cf. J. W. Eadie, London, 1967.
- FGrHist (= *Die Fragmente der Griechischen Historiker*) Kullanılan Metin: *Die Fragmente der Griechischen Historiker*, (Ed. F. Jacoby), vols. I-XV, Berlin-Leiden, 1923-1958.
- Florus epit. (= Annius Florus, *L. Annaei Flori Epitoma De Tito Livia Bello rum Omnium Annorum DCC Libri II*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Lucius Annaeus Florus, *The Two Books of the Epitome, Extracted from Titus Livius, of All the Wars of Seven Hundred Years*, Trans. E. S. Foster, The Loeb Classical Library, London-New York, 1929.
- Front. Str. (= Sextus Iulius Frontius, *Strategematon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Stratagems and the Aqueducts of Rome*, Trans. C. E. Ennet, London, 1955.

- Hdt. (= Herodotos, *Historiai*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Herodotus, *The Persian Wars*, Trans. A. D. Godley, Vols. I-IV, The Loeb Classical Library, London-New York, 1975. Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. M. Ökmen-A. Erhat, İstanbul, 1991².
- Iulian. *Caes.* (= Flavius Claudius Iulianus Augustus, *Caesares*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Julian, *Orations 6-8. Letters to Themistius, to the Senate and People of Athens, to a Priest. The Caesars. Misopogon*, Trans. W. C. Wright, The Loeb Classical Library, Cambridge, 1913.
- Iust. (= Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*, Trans. Y. J. Yardley, Atlanta, 1994.
- Ksen. *Anab.* (= Ksenophon, *Anabasis*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü*, çev. T. Gökçöl, İstanbul, 1998². Ksenophon, *Anabasis*, Trans. C. L. Brownson, Vols. I-VII, The Loeb Classical Library, Cambridge-Massachusetts-London, 1968.
- Liv. (= Livius, *Ab Urbe Condita*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *From the Founding of the City*, Trans. A. C. Schlesinger, The Loeb Classical Library, London, 1967.
- Memnon (= Memnon, *Peri Herakleias*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Memnon'un Herakleia Pontike Tarihi*, çev. M. Arslan, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Oros. *hist.* (= Orosius, *Historiae Adversum Paganos*) Kullanılan Metin: *Paulii Orosii Historiae Adversum Paganos*, (Ed. C. Zangemeister), Leipzig, 1889.
- Paus. (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Description of Greece*, Trans. W. H. S. Jones, The Loeb Classical Library, London, 1918.
- Plin. *nat.* (= G. Plinius Secundus "Yaşlı", *Naturalis Historia*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Pliny, *Natural History*, Trans. H. R. Rackham-W. H. S. Jones-D. E. Eichholz, Vols. I-X. The Loeb Classical Library, Cambridge-Massachusetts-London 1938-1971.
- Plut. *Arat.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Aratus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*, Trans. B. Perrin, Vols. I-XI, The Loeb Classical Library, London-New York, 1926.
- Plut. *Cato.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Cato*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*, Trans. B. Perrin, The Loeb Classical Library, London, 1932. Kullanılan Metin ve Çeviri: Plutarkhos, *Hayatlar: Aristides-Cato Maior*, çev. A. Sina, Hel Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Plut. *Flam.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Flaminius*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*, Trans. B. Perrin, The Loeb Classical Library, London, 1932.
- Plut. *Kleom.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Kleomenes*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*, Trans. B. Perrin, Vols. I-XI, The Loeb Classical Library, London-New York, 1921.
- Plut. *Luc.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Lucullus*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*, Trans. B. Perrin, Vols. I-XI, The Loeb Classical Library, London-New York, 1959.
- Polyain. *Strat. "Philippos"*. (= Polyainos, *Strategemata*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Polyainos, *Stratagems of War*, Trans. R. Shepherd, Chicago, 1974.
- Polyb. (= Polybios, *Historiai*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*, Vol. I-VI, Trans. W. R.

Paton, The Loeb Classical Library, London, 1992.

Pomp. Trog. *prolog.* (= Pompeius Trogus, *Prologues*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Prologues to the Philippic History of Trogus*, Trans. J. C. Yardley. Intr. R. Develin, Atlanta, 1994.

Sall. *Hist.* (= Sallustius, *Historiae*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Sallust*, Trans. J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London-New York, 1921.

Sil. *Pun.* (= Silius Italicus, *Punica*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Silius Italicus, *Punica*, Trans. J. D. Duff, Cambridge, The Loeb Classical Library, Mass.-London Vol. I, 1996⁷; Vol. II, 2002⁷.

Skylaks (= Skylaks, *Periplus Scylacis*) Kullanılan Metin: Skylax, *Periplus Scylacis*, (Ed. C. Müller), *Geographi Graeci Minores*, I., Paris, 1990², s. 15-96. Pseudo-Skylaks, *Periplus*, çev. M. Arslan, *MJH* II/1, 2012, s. 239-257.

Steph. Byz. *Ethnika* (= Stephanos Byzantios, *Ethnika*) Kullanılan Metin: Stephani Byzantii, *Ethnikon: A Geographical Lexicon on Ancient Cities, Peoples, Tribes and Toponyms*. (Ed. A. Meineke), Chicago, 1992.

Strab. (= Strabon, *Geographika*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Geography of Strabo*, Trans. H. L. Jones, The Loeb Classical Library, London, 1961. Strabon, *Coğrafya*, çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

Suda (= Suda-Suidas, *Suidae Lexicon*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Suidae Lexicon*, Edt. A. Adler, Leipzig-Teubner, 1928-1971.

Tac. *Ann.* (= Tacitus, *Annales*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Tacitus, *Annals*, Trans. J. Jackson, The Loeb Classical Library, Cambridge-Massachusetts, 1937.

Val. Max. (= Valerius Maximus, *Factorum et Dictorum Memorabilium*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Valerius Maximus, *Memorable Doings and Sayings*, Trans. D. R. Shackleton Bailey, The Loeb Classical Library, Cambridge, 2000.

Zon. (= Iannes Zonaras, *Epitome Historiarum*) Kullanılan Metin ve Çeviri: <http://www.attalus.org/refs/Zonar.html>.

Modern Literatür

ARSLAN, M., *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

ARSLAN, M., *Mithradates Eupator VI: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayınları, İstanbul, 2007.

ARSLAN, M., *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*, Odin Yayınları, İstanbul, 2010.

BAGNALL, R. S.-DEROW, P., *The Hellenistic Period Historical Sources in Translation*, Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, 2004.

BARONOWSKİ, D. W., "The Status of the Greek Cities of Asia Minor after 190 B.C.", *Hermes* 119/4, 1991, s. 450-463.

BMC Pontus A Catalogue of the Greek Coins of Pontus, Paphlagonia, Bithynia and the Kingdom of Bosporos, by W. Wroth, University of Michigan Library Press, London, 1889.

- CARNEY, E. D., *Woman and Monarchy in Macedonia*, University of Oklahoma Press, Norman, 2000.
- DAWSON, A., "Hannibal and Chemical Warfare", *The Classical Journal*, 63/3, 1967, s. 117-125.
- DEMİRCİOĞLU, H., *Roma Tarihi: I. Cumhuriyet*, TTK, Ankara, 2011⁵.
- DMITRIEV, S., "Memnon on the Siege of Heraclea Pontica by Prusias and the War Between the Kingdoms of Bithynia and Pergamum", *JHS*, 127, 2007, s. 133-138.
- ECKSTEIN, A. M., "Greek Mediation in the First Macedonian War, 209-205 B.C.", *Historia*, 51/3, 2002, s. 268-297.
- ECKSTEIN, A. M., "The Pact Between the Kings, Polybius 15. 20. 6, and Polybius' View of the Outbreak of the Second Macedonian War", *CP* 100/3, 2005, s. 228-242.
- ERRINGTON, R. M., "Rome and Greece to 205 B. C.", *CAH*, VIII, 2006⁷, s. 81-107.
- GRUEN, E. S., *The Hellenistic World and the Coming of Rome: II*, University of California Press, London, 1984.
- HABICHT, C., *The Hellenistic Monarchies*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2006.
- HEINEN, H., "The Syrian-Egyptian Wars and the New Kingdoms of Asia Minor", *CAH*, VII/1, 2006⁹, s. 412-445.
- HOLLEAUX, M., "Rome and Macedon: Philip Against the Romans", *CAH*, VIII, 1930, s. 116-137.
- Die Inschriften von Pergamon*. I., (Ed. M. Fraenkel), Berlin, 1890.
- Inscriptiones Graecae, consilio et auctoritate Academiae Litterarum Borussicae ed. maior*: I-IV., VII., IX., XI., XII., XIV., Berlin, 1873-1939.
- JONES, A. H. M. *Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford University Press, New York, 1998.
- LARSEN, J. A. O., "The Treaty of Peace at the Conclusion of the Second Macedonian War", *CP*, 31/4, 1936, s. 342-348.
- MA, J., *Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- MA, J., "The Attalids: a Military History", *Attalid Asia Minor: Money, International Relations and the State*, (Ed. P. Thonemann), Oxford University Press, Oxford, 2013, s. 49-82.
- MAGIE, D., "The 'Agreement' Between Philip V and Antiochus III for the Partition of the Egyptian Empire", *JRS*, 29/1, 1939, s. 32-44.
- MAGIE, D., *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ. Volumes I-II*, Princeton University Press, Princeton, 1950.
- MALAY, H., *Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması*, Bergama Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 1992.
- MAREK, C., *Geschichte Kleinasiens in der Antike*, C. H. Beck Verlag, Darmstadt, 2010.
- McDONALD, A. H.-WALBANK, F. W., "The Origins of the Second Macedonian War", *JRS*,

27/2, 1937, s. 180-207.

- McDONALD, A. H., "The Treaty of Apamea (188 B.C.)", *JRS*, 57/1-2, 1967, s. 1-8.
- McSHANE, R. B., *The Foreign Policy of the Attalids of Pergamum*, University of Illinois Press, Urbana, 1964.
- MEADOWS, A. R., "Greek and Roman Diplomacy on the Eve of the Second Macedonian War", *Historia*, 42/1, 1993, s. 40-60.
- MØRKHOLM, O., *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri: Büyük İskender'in Tahta Çıkışından Apameia Barışı'na Kadar (İ.Ö. 336-188)*, çev. O. Tekin, Homer Yayınları, İstanbul, 2000.
- NIESE, B., *Geschichte der Griechischen und Makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea*, I-III, Darmstadt: University of Michigan Library, 1963.
- Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*, I-II, (Ed. W. Dittenberger), Leipzig, 1903-1905.
- RADT, W., *Pergamon: Antik Bir Kentin Yapıları ve Tarihi*, çev. S. Tammer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- ROBERT, L., "Décret de Tralles", *RPh*, 40, 1934, s. 179-291.
- SAPRYKIN, S. J., *Heracleia Pontica and Tauric Chersonesus Before Roman Domination (VI-I Centuries B.C.)*, Adolf M Hakkert, Amsterdam, 1997.
- SEGRE, M., "Due Nuovi Testi Storici", *Riv. Phil.*, 60, 1932, s. 446-452.
- TAYLOR, M. J., *Antiochus the Great*, Pen and Sword Publishing, Barnsley, 2013.
- THONEMANN, P., "The Attalid State, 188-133 BC", *Attalid Asia Minor: Money International Relations and the State*, (Ed. P. Thonemann), Oxford University Press, Oxford, 2013.
- WALBANK, F. W., *A Historical Commentary on Polybius*, Vol. I: Books I-VI, Clarendon Press, Oxford, 1957.
- WALBANK, F. W., "Macedonia and Greek Leagues", *CAH*, VII/1, 2006⁹, s. 446-482.
- WILHELM, A., "Eine Inschrift des Königs Epiphanes Nikomedes", *JOAI*, XI, 1908, s. 75-82.